

تأثیر جغرافیای سیاسی دریایی بر حاکمیت دولتها (با تأکید بر حاکمیت جمهوری اسلامی ایران)

دکتر یوسف زین العابدین

استادیار گروه جغرافیای انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

zeinolabedin@iau.Rasht.ac.ir

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

چکیده

هدف از ارائه مقاله حاضر بررسی نقش تحول یافته‌ی دریاها در جغرافیای سیاسی است. اکنون دریاها نقش مهمی در حاکمیت و سیاست دولتها ایفا می‌کنند. از این رو، بحث جدید مرزهای دریایی پس از فروپاشی شوروی سابق و در پی آن تجزیه‌ی فدراسیون یوگسلاوی آغاز شده است. به طوری که، نمی‌توان در هرمنطقه ساحلی، نواحی مرز سیاسی ترسیم کرد؛ از طرفی، موقعیت دریایی به عنوان عامل تأثیرگذار مهمی بر حاکمیت دولتها محسوب می‌شود. در این راستا، اکنون، دولتها بیش از پیش به ترسیم، کنترل و حفاظت مرزهای دریایی توجه دارند و از این طریق ابعاد مختلف حاکمیت خود را (سیاسی، امنیتی، اقتصادی، نظامی و...) توسعه می‌دهند.

از این لحاظ، جغرافیای سیاسی دریایی حوزه جغرافیای سیاسی دریایی خلیج فارس و دریای عمان نیز، به عنوان عامل تأثیرگذار مهم بر حاکمیت ایران می‌باشد.

واژگان کلیدی: جغرافیای سیاسی دریایی، حاکمیت، مرز دریایی، دولت، خلیج فارس.

مقدمه

کشورها، که قرن‌ها تنها بر سر سرزمین‌های بیرون از آب در خشکی با هم مناقشه داشتند، اکنون می‌کوشند گستره‌ی وسیعی از دریاها را ضمیمه قلمرو خود کنند، و حداکثر اشکال مختلف حاکمیت خود را بر دریاها و اقیانوس‌ها افزایش دهند. بنابراین، ادعاها و مشاجرات بر سر حقوق تاریخی در مورد تخته سنگ‌هایی جریان دارد که آماج امواج هستند، به‌ویژه اگر در این مناطق بویی از وجود منابع هیدروکربن برده شود.

بدین سبب کشورها به جغرافیای سیاسی دریاها متوسل می‌شوند تا حقوق طبیعی خود را در مورد ضمیمه سازی مناطق مختلف دریا بنیان نهند، و از این طریق حاکمیت خود را بر قسمت‌های مختلف دریاها و اقیانوس‌ها اعمال کنند.

تحولات جغرافیای سیاسی دریایی

از نظر رابرت فراست^۱ وجود رابطه‌ی مناسب میان همسایگان در گرو وجود حصارهای مناسب در میان آنان است (کالینز، ۱۳۷۹، ۳۳). اغلب منازعات ژئوپلیتیکی، از جمله جنگ‌ها، در خشکی یا در امتداد سواحل رخ می‌دهند که در آن نقاط دسته‌جات انسانی اهداف متضادی را تعقیب می‌کنند. بسیاری از نقاط حساس و ناآرام منشأ جغرافیایی دارند که شاید متداول‌ترین نمونه آن‌ها مسائلی چون اختلافات ارضی و منازعات زیست محیطی باشد. درست است که همیشه وجود رابطه مناسب میان همسایگان در گرو وجود حصارهای مناسب در میان آنان نیست، اما وجود مرزهای مورد توافق طرفین و انجام فعالیت‌های زیست محیطی که عوارض جانبی منطقه‌ای یا حتی جهانی شدیدی به دنبال ندارند، معمولاً نقش مهمی در کاهش تعداد مناقشات بین‌المللی بالقوه ایفا می‌کند که ممکن است به درگیری مسلحانه بیانجامد. (کالینز، ۱۸۸، ۱۳۸۵-۱۸۷)

بحث در مورد مرزها که پس از فروپاشی شوروی و متعاقب آن تجزیه‌ی فدراسیون یوگسلاوی مطرح شده است، عده‌ای به زعم خود به نیکی از شعار دنیای بدون مرز استفاده و یا سوءاستفاده می‌کنند. در این مورد، بهتر است به کتاب جالب و روشمند میشل فوشر^۲ تحت عنوان «جبهه‌ها و مرزها»، انتشارات Fayard، سال ۱۹۸۸ مراجعه کرد. در این کتاب وی مشاجرات مرزی اروپای مرکزی و فروپاشی شوروی را پیش‌بینی کرده بود. فوشر مرزهای زمینی کشورهای دنیا را براساس مقیاس متوسط ۱/۲۵۰۰۰۰ مورد بررسی قرار می‌دهد و در این مورد یک عدد کلی ۲۲۶۰۰۰ کیلومتری برای آن محاسبه می‌کند. اما وی عقیده دارد که کشورها فقط دارای مرزهای زمینی نیستند. بلکه مرزهای دریایی نیز وجود دارد که بسی طولانی‌تر از مرزهای خشکی می‌باشند. وی عدد ۴۰۰/۰۰۰ کیلومتر را برای مرزهای دریایی کشورهای دنیا محاسبه کرده است. (Foucher, 1988, 14)

1- Robert Frost, Mending wall, 1914

2- Michel Foucher

البته این عدد در مورد مرزهای دریایی کشورها کم تر به نظر می‌رسد. چرا که فوشر در محاسبه خود مرزهای دریایی کشورهای مجمع الجزایری (اندونزی و فیلیپین) را در نظر نگرفته است، در صورتی که اکنون مدیریت و کنترل جزایر و تنگه‌های استراتژیکی، قسمت اعظم منازعات ژئوپلتیکی این کشورها را تشکیل می‌دهد.

مشکلات فزاینده کنترل مرزهای دریایی

در طی قرن‌های متمادی سواحل بسیاری از کشورها تحت تاخت و تاز عملیات دریایی بوده است و یا این که در قرن نوزدهم مورد هجوم قدرت‌های دریایی قرار می‌گرفت، که در آن زمان دیپلماسی توپ و تفنگ حاکم بود. از این رو دولت‌ها مرزهای دریایی خود را در مقابل تهدیداتی که از جانب دریا با آن مواجه می‌شدند نسبت به مرزهای زمینی، مستحکم‌تر و مورد نظارت بیشتری قرار می‌دادند. البته نباید تصور کرد که این مسائل فقط به گذشته‌های دور تعلق دارد، چراکه به عنوان مثال ژان لابییل کوهات^۱ در اثری تحت عنوان اطلس بزرگ دریا (دایره‌المعارف عمومی، ۱۹۸۳)، در گزارش خود موسوم به حوادث دریایی و دیپلماسی توپ و تفنگ، در طی دوره سال‌های ۱۹۶۰ تا ۱۹۸۲ اشاره به ۱۳۰ مورد حادثه و عملیات دریایی دارد (Lacost, 1999, 15). این وقایع بیشتر در مناطق دریای مدیترانه، حوزه کارایب، آب‌های شرقی آسیا و خاور دور رخ داده‌اند.

گر چه اکنون ناوگان ششم و هفتم نیروی دریایی ایالات متحده ی آمریکا به‌طور پیوسته و دائم در عرصه‌ی آب‌های دریای مدیترانه، اقیانوس هند و خلیج فارس تا خاور دور در حال گشت زنی می‌باشد و به‌عنوان یک پایگاه بزرگ متحرک نظامی از توان عملیاتی بسیار بالایی برخوردار است؛ اما همه‌ی این‌ها مانع از رشد و گسترش دزدی دریایی، آن هم به صورت وسیع و خطرناک‌تر از قبل در اقیانوس‌ها و آب‌های کنار قاره‌ها نشده است. چراکه با آغاز تحولات، طی دوره‌ی جهانی شدن^۲، سازمان‌های جنایی فراملیتی^۳، هم‌تراز با توسعه فناوری‌های اطلاعات^۴، رشد کرده و به سرعت، این فناوری اطلاعات نوین را به‌عنوان ابزار واسطه و هدف به کار برده‌اند (USA@ American-edu). بدین سبب، امروزه کشف و پیدا کردن مکان و مقرّ گروه‌های تروریستی بسیار مشکل است. به طوری که، بنا به گزارش شبکه سی. ان. ان. اسامه بن لادن، رهبر القاعده، پس از حادثه ۱۱ سپتامبر تا تاریخ اول ژوئن ۲۰۰۴ شش بار به‌طور مخفی به نیویورک سفر کرده بود (C.N.N 1st June 2004).

گروه‌های تروریستی در دریاها و اقیانوس‌ها به علت داشتن کشتی‌های سریع و جنگ افزارها و موشک‌های پیشرفته، گاه و بی‌گاه برای گرفتن غنایم و اهداف ایدئولوژیکی به کشتی‌هایی که در حال عبور از تنگه‌ها و دریاها هستند، حمله می‌کنند. بنابراین، نقاط مختلف دریاها و

1- Jean Labayle-Couhat

2- Globalization

3- Transnational Organized Crime

4- Information Technology

اقیانوس‌ها به خصوص سواحل مجمع‌الجزایرها از این‌گونه حملات در امان نیستند و به رغم افزایش ناوگان جنگی، دولت‌های ساحلی نمی‌توانند مرزهای دریایی خود را به خوبی کنترل و مدیریت کنند (Lacoste.1999, 16).

در مجمع‌الجزایر کشورهای اندونزی، فیلیپین و دریای سخ (خلیج عدن، باب‌المنذب)، خلیج فارس، بخش عربی - اروپایی دریای مدیترانه، سواحل ژیرالتار، جزیره‌ی البرعان^۱، دریای آدریاتیک (بین سواحل دالمات و آلبانی)، سواحل شبه جزیره‌ی ایتالیا و سیسیل و به خصوص دو سوی تنگه‌ها به بهانه حمل و نقل مهاجرین و پناهندگان غیرقانونی، انواع مختلف مافیای دست به دست هم داده و در حال روانه و مبادله کردن مواد مخدر، منفجره و سلاح به تروریست‌های سازمان یافته جهانی می‌باشند.

بسط و گسترش این‌گونه شبکه‌ها، کشورها را به سوی مدیریت و حاکمیت هر چه بیشتر در مرزهای دریایی سوق می‌دهد، به‌ویژه کشورهایی که نمی‌خواهند تحت سلطه قاچاقچیان و تروریست‌ها درآیند. اینجاست که مسأله جغرافیای سیاسی دریاها اهمیت خاصی پیدا می‌کند و پیچیدگی و مشکلات کنترل مرزهای دریایی آشکار می‌گردد. تقریباً حدود مرز ۹/۱ کشورهای گروه شینگن را مرزهای دریایی تشکیل می‌دهند، که در داخل این مجموعه رفت و آمد افراد آزاد بوده و به محض این‌که فرد وارد یکی از کشورهای عضو شینگن شد هر چند که مهاجرت مخفی و غیر قانونی از طریق فرودگاه‌ها تا حدودی غیر ممکن می‌باشد، اما ورود شانه‌ی این افراد به کمک سازمان‌های مافیایی از راه بخشی از سواحل که فاقد مدیریت و نظارت کافی است نسبت به مرزهای زمینی بسیار راحت‌تر و غیر قابل کنترل می‌باشد (Lacoste.1999, 18).

جغرافیای سیاسی دریایی و حاکمیت دولت‌ها

مرزهای دریایی که جداکننده‌ی قلمرو دریایی و حاکمیت و استقلال کشورها را محدود می‌کند، نسبت به مرزهای خشکی که تأکید بر (پیش به جلو و هیچ‌گاه به عقب) دارند از قدمت بیشتری برخوردار هستند (Foucheer. 2000, 160)؛ و از طرفی به استثنای معدود کشورهایی که در داخل قاره‌ها قرار گرفته‌اند، اکثر کشورهای جهان دارای مرزهای دریایی می‌باشند. علاوه بر این، بعضی از کشورها (انگلیس، ژاپن و ...) به طور کلی، فاقد مرزهای خشکی می‌باشند. اما، با این وجود، مرزهای دریایی کم‌تر مورد توجه قرار گرفته‌اند شاید دلیل، آن باشد که گویا مرزهای دریایی به شیوه‌ای از ابد توسط طبیعت تهیه و ترسیم شده‌اند.

مطالعه‌ی تاریخ تقسیم دریاچه ماساچوست به وسیله سرخوستان عصر نوسنگی، پیمان توردسیلاس^۲ میان پرتغال و اسپانیا و سیستم مرزبندی آهوپا^۳ در جزیره‌ی هاوایی، قدمت و

۱- البرعان: جزیره‌ای است در شرق تنگه ژیرالتار (بین ساحل مراکش و ساحل اندلس) که متعلق به کشور اسپانیا است و نقش سوق‌الجیشی آن روز به روز افزایش می‌یابد.
 ۲- Treaty of Tordesillas
 ۳- از نظر سرخوستان به این معنا بود: تو در ساحل خونت ماهی بگیری، من در ساحل خودم و هیچ‌کس در وسط ماهیگیری نکند (Massachusetts).

طبیعی بودن مرزهای دریایی را نسبت به مرزهای زمینی نشان می‌دهد. البته درست است که مرزهای دریایی با ثبات تر و پایدارتر (به دلیل طبیعی بودن) از مرزهای زمینی هستند، اما این بدان معنا نیست که مرزهای دریایی فاقد منازعات و مشکلات ژئوپلیتیکی هستند، چراکه برای مثال هنوز توافقی میان کشورهای انگلستان و ایرلند بر سر تصاحب بندر الستر برقرار نشده است و ژاپن مدعی حاکمیت بر جزایر کوریل جنوبی است و از واگرایی و احتمال اشغال جزیره ی اوکیناوا نگران می‌باشد. خانم نئور مارتین در کتاب «خلیج بی‌ثبات» تعداد منازعات دریایی را در حوزه خلیج فارس ۲۳ مورد ذکر می‌کند (Martin, 1989, Ch3)؛ و پیروز مجتهدزاده نیز در کتاب «امنیت و اختلافات ارضی در خلیج فارس، جغرافیای سیاسی دریایی» در میان هشت کشور ساحلی خلیج فارس به بیش از پنجاه مورد اختلافات ارضی و مرزی اشاره می‌کند (Mojtahedzadeh, 1991, 46).

از طرف دیگر، در هر منطقه کرانه‌ای به راحتی نمی‌توان مرز سیاسی به وجود آورد. چنانچه در قاره‌ی قطب جنوب، سواحل کرانه‌ای بدلیل مشخص نبودن مرز برخورد سطح خشکی و آب در پیرامون آن مفهومی ندارد و این قاره در طول فصل تابستان دو برابر و در فصل زمستان که در کناره‌های آن فلات‌های یخی تشکیل می‌شود چهار برابر وسعت قاره‌ی اروپا را پیدا می‌کند. بدین سبب، در مورد سرحد منطقه‌ی جنوبگان تعریف پذیرفته معینی وجود ندارد. ولی معمولاً کلیه نواحی واقع در جنوب عرض جغرافیایی 60° درجه را شامل می‌دانند. از نظر علمی سرحد ژئوفیزیکی جنوبگان^۲ را در یک مدار کمربندی به نسبت باریک اطراف قطب در نظر می‌گیرند که در آن آب‌های با درجه شوری پایین و سرد اقیانوس جنوبی که سواحل جنوبگان است با آب‌های گرم تر با درجه شوری بالا از طرف شمال تلاقی می‌کنند و اقیانوس جنوبی را از اقیانوس‌های هند، اطلس و آرام مجزا می‌نماید و در نقشه‌ها به نقطه‌ی تلاقی جنوبگان موسوم است. (ملک محمد نوری. ۱۳۷۰، ۵۸) از این رو، کشورهای مدعی حاکمیت در این منطقه از خط همگرای قطب جنوب برای تعیین مرز استفاده می‌کنند.

تأثیر جغرافیای سیاسی دریایی بر قدرت دولتها

در گذشته، دریاها چندان مورد توجه بشر نبوده و بیشتر تعارضات و کشمکش‌های فی مابین دولت‌ها بر سر قلمروهای واقع در خشکی بوده است و قلمروهای دریایی مورد منازعه بسیار محدود بوده اند. دریا اهمیت چندانى نداشت که بشود به عنوان یک عامل منازعه به آن توجه کرد. بیشتر نقشی که دریا در زندگی بشر داشت نقش ارتباطی و قدری هم نقش اقتصادی در ارتباط با تأمین مواد غذایی بوده است و چون محدودیت چندانى در این‌ها احساس نمی‌شد دولت‌ها هم کم‌تر بر سر این موارد با هم درگیر می‌شدند. اما در یک قرن اخیر تلقی از مسئله

قدرت در رابطه با دریاها دچار تحول شده است. در گذشته مفهوم قدرت در دریا بیش تر متمرکز بر قابلیت‌های ارتباطی و نظامی بود ولی امروزه ابعاد گسترده تری یافته است (حافظ نیا و کاویانی، ۱۳۸۳، ۲۰۱).

اکنون، وجود تنگه‌های استراتژیک در بعضی از حوزه‌های ساحلی، اهمیت ژئواستراتژیک را برای چین سواحلی به ارمغان آورده است. که این امر به خصوص در مورد تنگه‌های دانمارک، ژیبوتی، سوئز، بسفورداندل، هرمز و مالاکا به چشم می‌خورد، اما در عوض برخی از سواحل، بسیار مبهم و درهم و برهم می‌باشد و همین امر تعیین مرز دریایی را مشکل و بغرنج ساخته است. به طوری که، در قسمت کانادایی قطب شمال در آمریکای شمالی مطالبات ارضی جدید گروه‌های کوچک اسکیمویی در مقابل گرایشات ملی‌گرایانه کبک که در مقابل نظام فدرالی کانادا قد علم کرده است، مسئولان امر را واداشت تا خطوط مرزی را در داخل مجمع‌الجزایر کم ارتفاع که تحت تأثیر عبور یخچال‌های بزرگ دوره ی کواترنری صاف و هموار شده‌اند، رسم نمایند.

از همان آغاز پیدایش، این جزایر به تدریج نسبت به سطح دریا بالاتر آمدند و آبراهه‌های دریایی تحت تأثیر حضور یک یخچال بزرگ که بخش عمده‌ای از سال، آن ناحیه را می‌پوشاند، کاهش پیدا کرده‌اند. در این جا سئوالی که مطرح می‌شود این است که موضوع مزبور مربوط به مسئله ترسیم مرز دریایی است و یا ترسیم مرز خشکی؟

به طور کلی می‌توان گفت آنچه تلقی سنتی از رابطه دریا و قدرت دولت‌ها را دچار تحول کرده چند مورد است که عبارتند از:

۱. توسعه تحقیقات علمی و شناخت ویژگی‌های دریاها و اقیانوس‌ها.
  ۲. توسعه روابط و نیازهای متقابل بین ملل که نسبت به گذشته بسیار گسترش یافت.
  ۳. توسعه عرصه‌های عملیات نظامی در دریاها و در واقع گسترش فضایی صحنه‌های عملیات در ماورای خشکی‌ها.
  ۴. ناکافی بودن منابع خشکی برای رفع نیازهای بشر به دلیل افزایش جمعیت و تحول در الگوی زیست‌انبای بشر به‌ویژه منابع هیدروکربور.
  ۵. به وجود آمدن نقش سیاسی برای دریاها مانند تشکیل اتحادیه‌ها بر مبنای دریاها؛ (حوزه ی پاسیفیک، دریای مازندران، شورای همکاری خلیج فارس، حوزه ی دریای سیاه و غیره.)
  ۶. مشخص شدن نقش توریستی دریاها، با توجه به نیازهای روحی بشر و گذراندن اوقات فراغت، سواحل و جزایر نقش مهمی در این زمینه یافته‌اند.
- این موارد سبب تماس بیش تر بشر با دریا، افزایش آگاهی و شناخت او از محیط دریا و نحوه ی به استخدام گرفتن دریا شده است. به همین دلیل رقابت بر سر تصرف محیط‌های دریایی به تدریج گسترش یافته است (حافظ نیا و کاویانی، ۱۳۸۳، ۲۰۱).

جدول ۱ - وسعت و طول سواحل تعدادی از کشورهای جهان

نام کشور	وسعت کشور به کیلومتر مربع	طول ساحل به کیلومتر	نسبت بین وسعت و طول ساحل
کانادا	۹۹۷۰۶۱۰	۲۰۲۰۸۰	۴۹/۳
اندونزی	۱۹۱۹۴۳۳	۵۴۷۱۶	۳۵/۰
روسیه	۱۷۰۷۵۴۰۰	۳۷۶۵۳	۴۵۶/۱
فیلیپین	۳۰۰۰۰۰	۳۶۲۸۹	۸/۲
ژاپن	۳۷۷۷۸	۲۹۷۵۱	۱/۲
استرالیا	۷۶۸۲۳۰۰	۲۵۷۶۰	۲۹۸/۲
نروژ	۳۲۲۸۱۷۷	۲۱۹۲۵	۱۴/۸
ایالات متحده آمریکا	۹۵۲۹۰۶۳	۱۹۹۲۴	۴۷۸/۲
نیوزیلند	۲۷۰۵۳۴	۱۵۱۳۴	۱۷/۹
چین	۹۵۷۲۳۷۵	۱۴۵۰۰	۶۶۰/۱
یونان	۱۳۱۹۵۷	۱۳۶۷۶	۹/۷
انگلستان	۲۴۴۱۱۰	۱۲۴۲۹	۱۹/۷
مکزیک	۱۹۵۸۲۰۱	۹۳۳۰	۲۰۹/۹
ایتالیا	۳۰۱۲۷۸	۷۶۰۰	۳۹/۷
برزیل	۸۵۱۱۹۹۶	۷۴۹۱	۱۱۳۶/۲
دانمارک	۴۳۰۹۴	۷۳۱۴	۵/۹
ترکیه	۷۷۹۴۵۲	۷۲۰۰	۱۰۸/۲
هند	۳۲۸۷۰۰۰	۷۰۰۰	۴۶۹/۵
شیلی	۷۵۶۶۲۶	۶۴۳۵	۱۱۷/۵
کرواسی	۵۶۵۲۸	۵۸۳۵	۹/۷
آرژانتین	۲۷۸۰۰۹۲	۴۹۸۹	۵۵۷/۲
ایسلند	۱۰۲۸۱۹	۴۹۸۸	۲۰/۷
اسپانیا	۵۰۵۹۹۰	۴۹۶۴	۱۰۱/۱۰
ماداگاسکار	۵۸۷۰۴۱	۴۸۲۸	۱۲۱/۵
مالزی	۳۲۹۷۵۸	۲۶۰۷	۱۲۶/۴
استونی	۴۵۲۲۷	۳۷۹۴	۱۱/۱۰
کوبا	۱۱۰۸۶۷	۳۷۳۵	۲۹/۷

نام کشور	وسعت کشور به کیلومتر مربع	طول ساحل به کیلومتر	نسبت بین وسعت و طول ساحل
ویتنام	۳۳۱۱۱۴	۳۴۴۴	۹۶/۱
فرانسه	۵۴۳۹۶۵	۳۴۲۷	۱۲۸/۸
تایلند	۵۱۳۱۱۵	۳۲۱۹	۴/۱۵۹۱۵۹/۴
سوئد	۴۴۹۹۶۴	۳۲۱۸	۱۳۹/۸
کلمبیا	۱۱۴۱۷۴۸	۳۲۰۸	۳۳۵/۱۰
عربستان سعودی	۲۲۴۰۰۰۰	۲۶۴۰	۸۴۸/۴
موزامبیک	۷۹۹۳۸۰	۲۴۷۰	۳۲۳/۷
ایران	۱۶۴۸۱۹۵	۲۴۴۰	۶۷۵/۴
سريلانكا	۶۵۶۱۰	۱۳۴۰	۴۸/۱۰
امارات متحده عربی	۸۳۶۰۰	۱۳۷۸	۶۰/۷
کاستاریکا	۵۱۱۰۰	۱۲۹۰	۳۹/۷
جمهوری دومینیکن	۴۸۴۴۲	۱۲۸۸	۳۷/۳
تونس	۱۶۳۶۱۰	۱۱۴۸	۱۴۲/۵
فنلاند	۳۳۸۱۴۵	۱۱۲۶	۳۰۰/۳
پاکستان	۷۹۶۰۹۵	۱۰۴۶	۷۶۱/۰
جامایکا	۱۰۹۹۹۱	۱۰۲۲	۱۰/۸
الجزایر	۲۳۸۱۷۴۱	۹۹۸	۲۳۸۶/۵
نیکاراگوئه	۱۲۰۲۵۴	۹۲۶	۱۲۹/۹
گابون	۲۶۷۶۶۷	۸۸۵	۳۰۲/۴
نیجریه	۹۲۳۷۲۸	۸۵۳	۱۰۸۲/۱۰
سودان	۲۵۰۵۸۱۳	۸۵۳	۲۹۳۷/۷
هندورس	۱۱۲۰۸۸	۸۲۰	۱۳۶/۷
موریتانی	۱۰۳۰۷۰۰	۷۵۰	۱۳۷۴/۲

جغرافیای سیاسی دریایی و حاکمیت ایران

گر چه به نظر سرپرسی سایکس^۱ ایرانیان به واسطه‌ی سدهای سلسله جبال از دریا محروم شده‌اند و همیشه از خود نوعی ناسازگاری و عدم تمایل نسبت به دریا نشان می‌دهند، اما به همان اندازه در مقاطع مختلف تاریخ، می‌بینیم که ایرانیان میل به ادعای حاکمیت و سرکردگی

1- Sir Percy Sykes

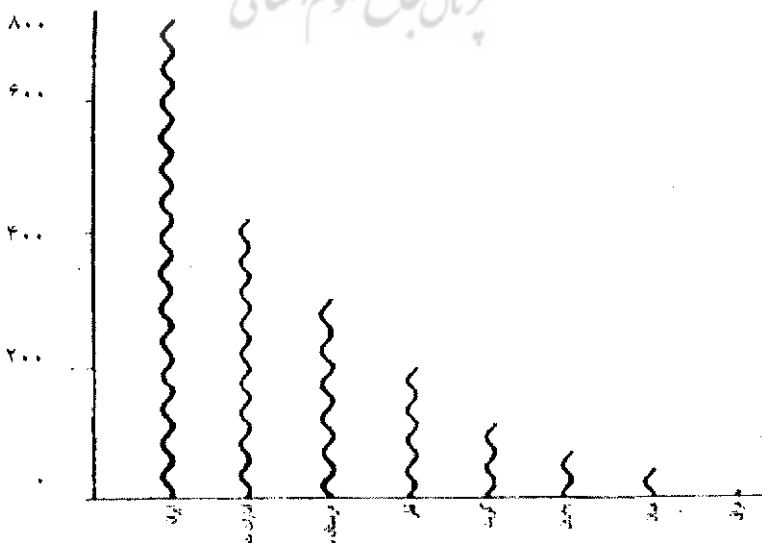
بر دریاهای مجاور خود را دارند، به‌خصوص در سال‌های اخیر با توسل به حقوق بین‌الملل دریاها و کنفرانس‌های منطقه‌ای در این مورد، جهت حل و فصل اختلافات موجود (مرزهای دریایی) و دستیابی به یک نظم نسبی، موضع خود را دنبال می‌کند. (فولر، ۱۳۷۳، ۶۷).

مرزهای دریایی ایران در حوزه ژئوپلیتیکی خلیج فارس در دو دریای خلیج فارس و عمان می‌باشد. در خلیج فارس از دهانه فاو تا بندر عباس ۱۲۵۹ کیلومتر (به خط مستقیم) امتداد دارد. مرز سیاسی در این حوزه از ساحل، ۱۲ مایل دریایی است. جزایر نیز هر یک ۶ مایل مرز دریایی دارند، به جز جزیره فارسی که مرز آن روی خط منصف بین ایران و عربستان قرار دارد و در کنار آن جزیره عربی مربوط به عربستان واقع شده است. بر اساس توافق ایران و عربستان، مرز مشترک، حد فاصل بین این دو جزایر است (صفوی، ۱۳۷۸، ۷۶).

در دریای عمان نیز از بندر عباس تا دهانه خلیج گواتر ۷۸۴ کیلومتر مرز به صورت خط مستقیم است. مرز سیاسی آن ۱۲ مایل و مرز اقتصادی با کشور عمان ۵۰ مایل است و بقیه دریا بین‌المللی است.

ایران در حوزه ژئوپلیتیکی خلیج فارس با کشورهای عمان، قطر، بحرین و عربستان درباره مرزهایش به توافق رسمی دست یافته است. ایران و دبی حدود مرز دریایی خود را مشخص کرده‌اند، اما ایران و امارات متحده عربی به دلیل ادعای ارضی این دولت بر جزایر سه گانه هنوز فاقد مرز رسمی دریایی هستند. همچنین مرزهای دریایی ایران - عراق و ایران - کویت تاکنون تعیین نشده و به عنوان منبع تنش و تهدید باقی مانده است (کریمی پور، ۱۳۷۹، ۱۷۹).

نمودار ۱ - طول ساحل کشورهای حوزه خلیج فارس بر حسب مایل دریایی

نتیجه‌گیری

جغرافیای سیاسی دریاها موضوع جدیدی در جغرافیای سیاسی است. پس از فروپاشی شوروی سابق دریاها نقش‌های مهمی در سیاست دولت‌ها و حکومت‌ها و مسایل بین‌المللی پیدا کرده‌اند. از این رو، کشمکش‌ها در قلمروهای دریایی بیش‌تر شده است. این منازعات اغلب منشأ جغرافیایی دارند که متداول‌ترین نمونه آن‌ها مسایلی چون تعیین و کنترل خط مرز دریایی، اختلافات ارضی، مسایل زیست‌محیطی، اکتشاف و... می‌باشد. چنانچه در طی قرن‌های گذشته سواحل بسیاری از کشورها مورد هجوم و حملات دریایی از سوی دزدان دریایی یا قدرت‌های بزرگ دریایی قرار می‌گرفت.

امروزه، علاوه بر مورد فوق، مسایلی چون قاچاق مواد مخدر، سلاح، انسان و... به آن اضافه شده است. به طوری که، دولت‌ها را در کنترل مرزهای دریایی با معضلات جدیدی مواجه ساخته است. در این راستا، همه کشورهای جهان با این پدیده‌ی نوین درگیر می‌باشند زیرا به استثنای اندک کشورهایی از جهان که فاقد مرزدریایی می‌باشند اغلب کشورهای جهان دارای مرزدریایی بوده و از طریق دریا ارتباط آن‌ها با دنیا برقرار می‌شود. از این لحاظ، ایران نیز از طریق خلیج فارس و دریای عمان به آب‌های آزاد دسترسی دارد. بنابراین، تعیین مرزهای دریایی و مسایل دیگر جغرافیای سیاسی این دریاها یکی از عوامل تأثیرگذار مهم بر حاکمیت جمهوری اسلامی ایران تلقی می‌شود.

منابع

- ۱- پیشگاهی‌فرد، زهرا و یوسف زین‌العابدین، ۱۳۸۴، منابع دولت‌ها در مناطق مختلف دریاها، فصل‌نامه علوم و تکنولوژی محیط زیست، شماره ۲۷، مرکز انتشارات علمی دانشگاه آزاد اسلامی.
- ۲- دهباز، بهروز، ۱۳۷۳، حفاظت از محیط زیست خلیج فارس عاملی برای همبستگی کشورهای پیرامون آن، مجموعه مقالات پنجمین سمینار خلیج فارس، وزارت امور خارجه.
- ۳- زین‌العابدین، یوسف، ۱۳۸۳، جغرافیای سیاسی و مدیریت در دریاها (با تأکید بر مرزهای دریایی ایران)، پایان‌نامه دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
- ۴- صفوی، سید یحیی، ۱۳۷۸، مقدمه‌ای بر جغرافیای نظامی ایران، جلد اول، انتشارات دانشگاه امام حسین (ع).
- ۵- فولر، گراهام، ۱۳۷۳، قله‌ی عالم ژئوپلیتیک ایران، ترجمه: عباس مخبر، نشر مرکز.
- ۶- کالینز، جان. ام، ۱۳۷۹، جغرافیای سیاسی - نظامی، ترجمه: احمدرضا تقاء، دوره عالی جنگ، دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- ۷- کالینز، جان. ام، ۱۳۸۵، جغرافیای نظامی، ترجمه: محمد آهنی و بهرام محسنی، دانشگاه امام حسین (ع).
- ۸- کریمی‌پور، یدالله، ۱۳۷۹، مقدمه‌ای بر ایران و همسایگان (منابع تنش و تهدید)، انتشارات جهاد دانشگاهی تربیت معلم.
- ۹- حافظ‌نیا، محمدرضا و مراد کاویانی، ۱۳۸۳، افق‌های جدید در جغرافیای سیاسی، انتشارات سمت.

۱۰- ملک محمد نوری، حمیدرضا، ۱۳۷۰، قاره جنوبگان در حقوق و جامعه جهانی، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.

11- C.N.N. 1st June 2004.

12- USA @ American- edu.

13- Foucheer, Michel, (2000), "The Geopolitics of front lines and Borderlines", Geopolitics, Voloume5, N.2.

14- Foucheer, Michel,(1988)," Fronts et frontieres", fayard.

15- Lacoste, Yves, (1999),"Revue de geographie et de Geopolitique", Herodote, N.93, (2) littoral, frontieres marines.

16- Martin, Lenore,(1989),"The Unstable Gulf", Massachussettes: Lexington Book.

17- Mojtaheh Zadeh, pirouz, (1999),"Security and Territoriality in the Persian Gulf: A Marritime Political Geography", London, Cur zone Press.

پښتونستان ښار علمي او مطالعاتي مرکز
پښتونستان ښار علمي مرکز